

การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำ: กรณีศึกษา สมเด็จพระพุฒาจารย์
(เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย*
AN ANALYTICAL STUDY OF THE LEADERSHIP: A CASE STUDY
OF SOMDEJ PHRA BUDDACARYA (KIEAW UPASENO)
IN THAI SANGHA ADMINISTRATION

พระครูปลัดสุวัฒนสิทธิคุณ (จิมก่าย)
Phrakrupalad Suwatthanasitthikun (Jimkai)
มหาวิทยาลัยปทุมธานี
Pathumthani University, Thailand
E-mail: pcimkay@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของคณะสงฆ์ตามคุณลักษณะภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in – depth Interview) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ พระสังฆาธิการระดับผู้ปกครองชั้นต่าง ๆ จำนวน 10 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview form) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (content analysis technique) ตามโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ ประกอบกับการสังเกตของผู้วิจัยแล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนา

ผลจากการศึกษาพบว่า: 1) ภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า ภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตกเป็นพฤติกรรมคุณลักษณะ ความสามารถที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่น ที่สามารถชักนำกระตุ้นให้คนอื่น หรือกลุ่มอื่นมีความเต็มใจปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้นำได้สำเร็จ ส่วนภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ บุคคลที่มีคุณลักษณะด้านจักขุมา คือ เป็นผู้มิวิสัยทัศน์ ด้านวิรุโร คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน และด้าน

* Received 9 February 2020; Revised 25 February 2020; Accepted 13 March 2020

นิสสัยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี 2) ภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย พบว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) มีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่จำแนกได้ 9 ประการ คือ 2.1) การมีวิสัยทัศน์ 2.2) การยิ้มแย้ม และการกล่าวทักทาย 2.3) ความอดทน 2.4) การทำงานรวดเร็ว การตัดสินใจเร็ว 2.5) การมีมาตรฐานในงานที่ทำสูง 2.6) ความกตัญญูรู้คุณ 2.7) ความอ่อนน้อมถ่อมตน 2.8) ความจำเป็นเลิศ และ 2.9) ความกล้าหาญ 3) แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของคณะสงฆ์ ตามคุณลักษณะภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ไทย สามารถนำไปปรับใช้ พัฒนา ตามแนวทางต่อไปนี้ 3.1) ด้านการปกครอง คือ ควรเป็นไปในรูปแบบของการสร้างวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล โดยไม่ยึดโยงอำนาจไว้ที่ตัวบุคคล เพียงคนเดียว แต่ให้มีการกระจายอำนาจเพื่อให้เกิดความทั่วถึงในการกำกับดูแล 3.2) ด้านการศาสนศึกษา คือ การให้ความสำคัญสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่อาศัยใน สังฆัด ได้รับการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะตามทีมหาเถรสมาคม กำหนดไว้ 3.3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการส่งเสริมให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสมีการจัดหา ทุนเพื่อสนับสนุนการศึกษา 3.4) ด้านการเผยแผ่ คือ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากร ที่ทำหน้าที่ในด้านการเผยแผ่ และควรดำเนินการเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณี ไทยด้วยความร่วมมือของฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชน 3.5) ด้านสาธารณูปการ คือ ควรส่งเสริมให้เจ้าอาวาสอนุรักษ์โบราณสถาน และพัฒนาพื้นที่โดยรอบให้สะอาด วัดต้อง เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้วัดมีบทบาทต่อชุมชนหรือสังคมที่วัดตั้งอยู่ ในการที่จะทำให้ชุมชนหรือสังคมใช้วัดเป็นฐานรองรับการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในทาง พระพุทธศาสนา 3.6) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ คือ ควรกำหนดนโยบายการส่งเสริม สาธารณะประโยชน์ เพื่อสังเคราะห์ประชาชนและพระภิกษุสามเณรที่ได้รับความเดือดร้อน และคณะสงฆ์ต้องเข้าไปช่วยเหลือเติมกำลังความสามารถ

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, หลักธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

The objectives of this research were as follows: 1) to study the leadership based on the concept of Western theory and the leadership according to Dhamma principle appeared in Tipitaka, 2) to study the leadership of Somdej Phr Buddacary (Kieaw Upaseno) in Thai Sangha administration, and 3) to process for leadership of Somdej Phr Buddacary (Kieaw Upaseno) in Thai Sangha administration. This research is qualitative research, the instrument used for data collection was in-depth interview from 10 key informants.

The results have shown that; 1) The leadership based on the concept of Western theory and the leadership according to Dhamma principle appeared in Tipitaka were found that in behavioral property, ability to influence others that can induce others or other groups were willingness and enthusiasm about doing things according to need for success. For the leadership according to Dhamma principle appeared in Tipitaka was Chakkhumā that was meant to be visionary, Vidhūro that was meant to be management and Nissayasampanno that was meant to be human relationship. 2) The leadership of Somdej Phra Buddhacarya (Kiew Upaseno) in Thai Sangha Administration was found that Somdej Phra Buddhacarya (Kiew Upaseno) had the leadership property that can be divided into 9 aspects including, 2.1) having vision, 2.2) smiling and greeting 2.3) patience, 2.4) fast to work, fast decision-making, 2.5) high standards of work, 2.6) gratitude, 2.7) humility, 2.8) good memory, and 2.9) bravery. 3) The leadership application of Somdej Phra Buddhacarya (Kiew Upaseno) in Thai Sangha Administration was the leadership of Somdej Phra Buddhacarya (Kiew Upaseno) that can be processed in Thai Sangha administration in 6 aspects, including 3.1) the governance should be in the form of creating a vision far and wide, without the power of one person, but to decentralize the oversight of oversight. 3.2) The religious education must be promoted and supported the monks and novices that live in affiliation, they had been educated in PhraPariyattidhamma and other educations that should be consistent with the assigned by Sangha Supreme Council of Thailand. 3.3) The education should promote the monks or the abbots to educational financing. 3.4) The Propagation must develop the potential of personnel who practice about the propagation and should proceed in the propagation along the traditions of the Buddhist monks and Thai tradition with the cooperation of the Buddhist monks, the government and the people. 3.5) The public assistance has to promote the abbot to preserve the historic site and develop a clean surrounding. The temple must be central to community development. The temple had to lay the role of the community or society at which the temple is located. And to make the community or society using the temple as a base for propagating the teaching of Buddhism. 6) The public welfare must have a policy to promote the public interest in order

to help the people, the monks and the novices who were still suffering. And the monks have to help them to their own full capacity.

Keywords: Leadership, Principle, Buddhism

บทนำ

การบริหารองค์กรนั้น นับได้ว่าผู้นำ (leader) เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กร เนื่องจากผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายในการบริหาร การจัดการถึงความคิดริเริ่มในการวางแผน การบริหาร กำกับดูแล และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่วางไว้ขององค์กร ผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรทุกด้าน ในการเป็นผู้นำจึงเป็นบทบาทที่ได้รับการยอมรับอย่างมีความเป็นสากลทั่วไปในทุกระดับชั้นทางสังคม แม้ว่าความเป็นผู้นำในยุคแรก ๆ เป็นการมุ่งความสนใจไปสู่การเป็นผู้นำของสัตว์และลักษณะสังคมมนุษย์ในสมัยโบราณ เพราะว่าหน้าที่ความเป็นผู้นำเป็นสิ่งที่เรียบง่ายธรรมดาและเป็นสิ่งที่ง่ายต่อการปฏิบัติมากกว่าหน้าที่บทบาทของการเป็นผู้นำในสังคมยุคต่อ ๆ มาที่มีความซับซ้อนมากกว่าสังคมในยุคอุตสาหกรรม ที่มีเรื่องผลประโยชน์ของสังคมระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม ฉะนั้น การศึกษาถึงภาวะผู้นำจึงเป็นหัวใจสำคัญบ่งบอกถึงการปฏิบัติหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพ ในระบบการบริหารทุกระดับขององค์กรหน่วยงานต่าง ๆ การเป็นผู้นำจึงเปรียบเสมือนขบวนการชั้นนำปรากฏการณ์ทางสังคมแห่งการร่วมมือกัน เมื่อมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล หรือกลุ่ม ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการบริหารองค์กร และศักยภาพในการแข่งขันขององค์กร ซึ่งในปัจจุบันพบปัญหาเกี่ยวกับผู้นำที่ไม่สามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารงานอย่างไม่มีเอกภาพ การใช้อำนาจในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนอย่างไม่คำนึงถึงความเสียหายแก่องค์กร ซึ่งสภาวะดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อองค์กรในด้านลบอันเนื่องมาจากปัญหาผู้นำไร้คุณธรรม จริยธรรม กล่าวได้ว่า ความสำเร็จขององค์กรเกิดจากพฤติกรรม หรือคุณลักษณะการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้นำในการบริหารองค์กร ผู้นำต้องดำเนินนโยบายในการปกครอง มีระบบการบริหารงานที่ชัดเจน มีการวางแผนก่อนการปฏิบัติงาน การมอบอำนาจการตัดสินใจให้แก่บุคลากรเพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการบริหารในที่ทำงานโดยปราศจากความไม่ยุติธรรม (พรทิพย์ อัยยิมานนท์, 2547) หากผู้นำไม่ประพฤติในความยุติธรรม ความสำเร็จในการบริหารก็จะเกิดประโยชน์แก่ผู้ได้บังคับบัญชา หรือต่อองค์กร และการบริหารคณะสงฆ์นั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ดูแลปกครองสงฆ์ แม้ว่าจะเกิดปัญหาจากภายในภายนอกคณะสงฆ์ก็ตาม พระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้รอดพ้นจากภัยต่าง ๆ ได้จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน (สง่า หล่อสำราญ, 2541) เพราะการบริหารกิจการ

คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่เป็นรูปแบบในลักษณะที่เป็นองค์กรเหมือนการบริหารจัดการลักษณะองค์กรในสมัยปัจจุบัน แต่การทำหน้าที่ของพระภิกษุให้ดำเนินตามหลักพระธรรมวินัยคือให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติที่เรียกว่าการปกครองโดยธรรม (พระมหาธรรมวรัต อริยธัมโม, 2543) พระพุทธเจ้าดำเนินการปกครองด้วยวิธีการคัดเลือกกลั่นกรองบุคลากรมาบวชในพระพุทธศาสนา โดยมีพระธรรมวินัยเป็นฐานรองรับ ทรงให้ฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้หลุดพ้นหรือเว้นการความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างเด็ดขาด เพื่อนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อกิจการของพระศาสนาเจริญเติบโต มีพระภิกษุจำนวนมากเกินกว่าที่ทรงดูแลได้ทั่วถึง จึงมอบอำนาจหน้าที่ให้พระสงฆ์ดูแลปกครองตนเอง โดยให้เคารพนับถือกันตามลำดับอาวุโส พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งธรรมราชา (อง.ต.ก.(ไทย) 20/14/154-156) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ทรงปกครองแบบพ่อปกครองลูกหรืออาจารย์ปกครองศิษย์ ถือความสุจริตใจเป็นพื้นฐาน และพระพุทธองค์ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ เป็นสามัคคีธรรมเรียกว่า ธรรมาธิปไตย (พระมหาวิชัย ปุณฺณญาณ, 2542) ทรงวางระเบียบข้อปฏิบัติร่วมกันที่เรียกว่าพระธรรมวินัย เป็นบรรทัดฐานสำหรับยึดร่วมกัน พระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัย จึงเป็นการจัดตั้งและการจัดการคณะสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีการปฏิบัติพัฒนาให้เข้าถึงธรรม

ซึ่งการบริหารกิจการคณะสงฆ์ยึดพระวินัยเป็นหลัก เพราะพระวินัยเป็นทั้งโครงสร้างและระบบการจัดสภาพสังคมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยและพัฒนาบุคลากรในสังคมสงฆ์เป็นการจัดสรรโอกาสให้แก่ชีวิตและสังคมมีระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไร ๆ ได้อย่างคล่องดำเนินชีวิตได้สะดวก ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบก็จะสูญเสียโอกาส ในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมสังคมไปด้วยดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2542) แต่การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ก็มีความขัดแย้งกันกระทบกระทั่งกันบ้าง ทั้งทางด้านความคิดเห็นการพูดและการกระทำ เพราะแต่ละคนมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน หากไม่มีหลักแห่งการประนีประนอมที่จะทำให้คนส่วนใหญ่ตกลงยินยอมกันได้ย่อมทำให้เกิดความแตกแยกกันขึ้น อย่างเช่นในกรณีการแตกความสามัคคีของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี และการขอปกครองสงฆ์ของพระเทวทัต เป็นต้น (แสง อุดมศรี, 2538) ในปัจจุบัน การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยได้ถูกกำหนดโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 (พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2538) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายเถรสมาคม ในกฎหมายเถรสมาคม (มาตรา 20) แต่เมื่อมีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ได้เปลี่ยนเป็นคณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้จัดแบ่งเขตการปกครองเป็น 1) ภาค 2) จังหวัด 3) อำเภอ และ 4) ตำบล (มาตรา 21) ให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามลำดับชั้น คือ

1) เจ้าคณะภาค 2) เจ้าคณะจังหวัด 3) เจ้าคณะอำเภอ และ 4) เจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้ (มาตรา 22) และพระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงศักยภาพของคณะสงฆ์ไทยไว้ใน Thai Buddhist in the Buddhist world ไว้ว่า “คณะสงฆ์ไทยแม้มีจุดแข็งและจุดด้อยมากมาย แต่ก็ถือว่าเป็นระบบที่ดีเมื่อเทียบกับสถาบันสงฆ์ในต่างประเทศที่สามารถรวมตัวกันเป็นเอกภาพภายใต้คณะผู้บริหารเดียวกัน ด้วยการจัดองค์กรคณะสงฆ์ระดับชาติเช่นนี้ได้รับการอุปถัมภ์จากทางบ้านเมืองมีเอกภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ เช่น การศึกษา ศาสนพิธี เป็นต้น ภายใต้ระบบการปกครองที่แบ่งระดับชั้นแบบพีระมิดชนิดรวบอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง การบริหารกิจการพระสงฆ์ยังสามารถได้รับการตรวจสอบอย่างใกล้ชิดและประพฤติดนตามพระธรรมวินัยของสงฆ์ได้เป็นอย่างดี และสามารถส่งข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพรวดเร็วระหว่างผู้บริหารระดับส่วนภูมิภาคกับคณะผู้บริหารระดับสูงสุดในส่วนกลาง เพราะคณะสงฆ์มีการจัดองค์กรระดับชั้นปกครองคู่ขนานกับระบบราชการ” (พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต), 2529)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยหากพัฒนาจุดด้อยมาเป็นจุดแข็ง โดยใช้จุดแข็งที่มีอยู่มาเป็นเครื่องกำบังคงทำได้ไม่ยาก หากผู้บริหารมีภาวะความเป็นผู้นำ มีวิสัยทัศน์ในการนำเอาทฤษฎีต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารให้เหมาะสม ก็จะทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยมีประสิทธิภาพ ซึ่งในการศึกษาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย ผู้วิจัย มีเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรก จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยไม่พบว่ามีการวิจัยดั่งนั้น ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย” ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้เล็งเห็นภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ที่มีต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยในแต่ละด้าน ประสบผลสำเร็จและเป็นที่ยอมรับต่อสาธารณชน โดยที่ท่านมีเทคนิคและกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย ซึ่งเป็นแบบอย่างของการบริหารงานที่ดีให้แก่พระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ทุกระดับชั้น ประการที่สอง องค์กรคณะสงฆ์ไทยเป็นสถาบันหนึ่ง อันเป็นสถาบันหลักของชาติไทยที่ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ มีภารกิจที่จะต้องช่วยกันดูแล และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงในปัจจุบันและอนาคต ตลอดจนศึกษาถึงปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานของผู้นำ และแนวทางในการจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดขององค์กรดังกล่าวไว้ข้างต้นว่า สังคมปัจจุบันนั้นพบว่าปัญหาในการบริหารงานคือผู้นำบริหารงานอย่างไม่มีเอกภาพ และยึดหลักประโยชน์นิยมเป็นใหญ่ เป็นต้น จึงเป็นที่มาในการศึกษาถึงแนวทางดังกล่าวข้างต้นในการบริหารงานของสมเด็จพระพุฒาจารย์นอกเหนือไปจากการศึกษาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของคณะสงฆ์ตามคุณลักษณะภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ พระสังฆาธิการระดับผู้ปกครองชั้นต่าง ๆ จำนวน 10 รูป/คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการทำหนังสือแจ้งพร้อมแบบสัมภาษณ์ และเข้าพบผู้ให้ข้อมูล เพื่อขออนุญาต และเวลาในการสัมภาษณ์ และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (content analysis technique) ตามโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ ประกอบกับการสังเกตของผู้วิจัยแล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview form) จำนวน 2 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 สำหรับสัมภาษณ์พระราชกิจจาภรณ์ ผู้สนองงานเจ้าประคุณสมเด็จพระ (แทน)

ชุดที่ 2 สำหรับสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย พระสังฆาธิการระดับชั้นปกครองระดับต่าง ๆ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูล เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก
2. สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
3. นำเครื่องมือเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงของเนื้อหา (Content validity) เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์
4. นำเครื่องมือที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแล้ว มาปรับปรุงแก้ไขร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อนำไปสัมภาษณ์ต่อไป

วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (content analysis technique) ตามโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ ประกอบกับการสังเกตของผู้วิจัยแล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

1.1 ภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก ผลการวิจัยพบว่า ภาวะความเป็นผู้นำ เป็นพฤติกรรมคุณลักษณะ ความสามารถที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นที่สามารถโน้มน้าวจิตใจ ชักนำให้ผู้อื่นคล้อยตาม และกระทำในสิ่งต่าง ๆ ตามความประสงค์ของความสำเร็จได้ ซึ่งภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตกก็มีคุณลักษณะคือ มีบุคลิกภาพที่กระตือรือร้น มีคุณลักษณะนิสัยที่ฉลาด มีความรับผิดชอบ กล้าตัดสินใจ มีคุณลักษณะทางสังคม คือ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี โดยบทบาทของผู้นำตามแนวคิดฯ นี้ จะขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมแต่ละสังคม แสดงตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุคลากรผู้ใต้บังคับบัญชา มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายขององค์กรเพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ตลอดจนสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่บุคลากรสำหรับอำนาจของผู้นำแบ่งได้ 3 ประการ คือ อำนาจตามหลักเหตุผลและกฎหมาย อำนาจบารมี และอำนาจตามธรรมเนียมและประเพณี ส่วนวิธีการแสดงออกของผู้นำแบ่งออกเป็น 2 วิธี ได้แก่ 1) ตามวิธีที่ผู้นำใช้/แสดงออก ประกอบด้วย ผู้นำแบบเผด็จการ ผู้นำแบบประชาธิปไตย และผู้นำแบบตามสบาย 2) การมุ่งเน้นต่อการทำงานให้สำเร็จลุล่วง คือ ผู้นำที่มุ่งงาน และผู้นำมุ่งเน้นคน ขณะเดียวกันประเภทของผู้นำก็สามารถแบ่งออกเป็น 3 แบบคือ ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย ผู้นำแบบประชาธิปไตย และผู้นำแบบเสรีนิยม สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในส่วนนี้จะเกี่ยวข้องกับความเป็นเอกลักษณ์ หรือความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้นำ

1.2 ภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วยลักษณะ คือ 1) จักขุมา คือ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออก 2) วิรุโระ คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายและ 3) นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น ทั้งนี้ผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมจะต้องวางตัวอยู่ในภาวะเยียบอย่างเคร่งครัดคือ 1) วิตโต เป็นผู้แก้ปัญหา 2) วินีโต เป็นผู้ระเบียบวินัยดี 3) วิศวโร เป็นผู้แก้วิกฤต 4) พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้ ศึกษาทรงจำมาก และ 5) ธมมานุธรรมปฏิบัติปณโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกที่ควร สำหรับทฤษฎีภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาแบ่งตามลักษณะของผู้นำไว้ 4 กลุ่ม คือ 1) ลักษณะ

32 ประการ 2) พุทธจริยา – พุทธกิจ 3) พุทธสาวก และ 4) พระวินัย นอกจากนี้ภาวะผู้นำของพระพุทธองค์ สามารถจำแนกได้ คือ 1) กลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ (trait theories of leadership) บุคคลเกิดมาเป็นผู้ผู้นำโดยกำเนิด (born to be leader) คือ ทฤษฎีลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ 2) กลุ่มทฤษฎีพฤติกรรมของผู้นำ (behavioral theories of leadership) คือ ทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า ความเป็นผู้นำสามารถฝึกอบรมสั่งสอนได้ (trainable) 3) กลุ่มทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (situational leadership) ด้วยช่วยพระญาณของพระพุทธเจ้าทรงมีจักขุ สามารถเห็นด้วยตาปัญญาโปรดการคัดกรองพุทธสาวก ซึ่งมี 5 บุคคล 4 สถานการณ์ คือ ภาวะผู้นำตามสถานการณ์ของพุทธสาวก คือ สาวกของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ, พระยส, พระสารีบุตร, พระโมคคัลลานะ และพระมหากัสสปะ 4) กลุ่มทฤษฎีภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership theory) คือ ภาวะผู้นำที่ต้องการความสำเร็จในองค์การให้แผ่ขยายขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดความมั่นคงของกระบวนการความเป็นผู้นำในการใช้อำนาจในการตัดสินใจ เป็นต้น

2. ภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยพบว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) มีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่จำแนกได้ 9 ประการ สามารถอธิบายได้ ดังนี้

2.1 การมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์นั้นปรากฏอย่างเด่นชัดในงานด้านการปกครอง สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้วางระบบการปกครองโดยให้มีการกระจายอำนาจจากบนไปสู่ส่วนล่าง เพื่อให้เกิดความคล่องตัว ความรวดเร็วในการดำเนินงานต่าง ๆ อีกทั้งเป็นการช่วยส่งเสริมให้บุคลากรได้แสดงความสามารถของตนเองให้ประจักษ์ เกิดการพัฒนาตนเองไปสู่มาตรฐานในการทำงานที่สูงขึ้น และเมื่อเกิดการกระทำผิดพระวินัยของภิกษุสงฆ์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้ตั้งคณะกรรมการเพื่อการสอบสวนให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และในเรื่องของการขอสมณศักดิ์และการแต่งตั้งเจ้าคณะพระสังฆาธิการ แทนตำแหน่งที่ว่างลง

2.2 สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) จัดว่าเป็นผู้ที่มีจริยวัตรงดงาม ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ กล่าวทักทายผู้อื่น ไม่วางตนเหนือกว่าผู้อื่น และเป็นผู้มีจิตเมตตา กรุณา ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความอิมเมอใจ และกล้าที่จะเข้าพบเพื่อขอความปรึกษาหรือชี้แนะ

2.3 ความอดทนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ทรงเป็นผู้ที่มีความอดทน มีขันติบารมีต่อปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่ได้ประสบ ทรงปฏิบัติงานที่ยากลำบาก แม้ว่าบุคคลอื่น ๆ จะพิจารณาว่าเป็นงานที่ไม่สามารถบรรลุผลได้ แต่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ผู้มีวิริยะอุตสาหะ ดำเนินงานนั้นจนประสบผลสำเร็จ อาทิ งานการเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นผู้บุกเบิกจนสำเร็จ

2.4 การทำงานรวดเร็ว การตัดสินใจรวดเร็ว สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ใช้รูปแบบการทำงานที่รวดเร็ว และมีการตัดสินใจที่รวดเร็ว ทำให้ไม่มีงานที่ตกค้างให้ต้องติดตาม ซึ่งเกิดจากการวางแผนการใช้ทรัพยากรบุคคลให้ถูกตามความสามารถและถูกตามลักษณะของงาน จึงเป็นส่วนที่ช่วยให้งานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2.5 การมีมาตรฐานในงานที่ทำสูง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีมาตรฐานในตัวเองและในงานที่สูงมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียนรู้ ซึ่งสอบเปรียญธรรม 3 ประโยค ถึงเปรียญธรรม 9 ประโยค โดยไม่ตก จึงเป็นหลักประกันประการหนึ่งว่า มีมาตรฐานในการเรียนสูง เพราะมีความขยันหมั่นเพียรซึ่งเป็นมาตรฐานส่วนบุคคลและไม่ว่าจะเป็นด้านการทำงานเป็นงานเอกสาร งานการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย งานบริหารจิตวัด งานเขียนหนังสือ งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

2.6 ความกตัญญูรู้คุณ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อความกตัญญูกตเวที เป็นสิ่งสูงสุด ซึ่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ก็เช่นกันโดยจะมีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณที่ให้ความเมตตาความปรารถนาดี

2.7 ความอ่อนน้อมถ่อมตน สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) เป็นตัวอย่างที่ดีของบุคคลที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีวัตรปฏิบัติที่ตรงตามนำเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น มีการยึดถืออย่างเคร่งครัดในเรื่อง “ความอาวุโส” ความมีอายุพรรษามากกว่าโดยไม่ได้ยึดตำแหน่งเป็นที่ตั้งในการปฏิบัติตน

2.8 ความจำเป็นเลิศ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีความจำเป็นเลิศ ทั้งนี้ได้พิจารณาจากการสอบเปรียญธรรม และการจดจำชื่อของบุคคลต่าง ๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นญาติของสามเณร และชื่อพระสังฆาธิการในต่างจังหวัดได้ จึงทำให้บุคคลต่าง ๆ ที่พระคุณท่านจดจำได้นั้นเกิดความปีติอิมเอนใจ เพราะได้แสดงถึงความสนใจต่อบุคคลที่ได้มีปฏิสัมพันธ์ด้วย

2.9 ความกล้าหาญ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญที่ปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต เป็นปกติความกล้าหาญแสดงออกทางกาย วาจา และไม่ว่าจะอยู่ในสภาวะใดจะไม่แสดงอาการอาหารร้อใจ จะมองเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ แบบตรงไปตรงมา และความกล้าหาญทางด้านความคิด ไม่คิดกลัวต่อเหตุการณ์ที่มุ่งร้ายต่อพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นที่ยังชีพทางใจให้แก่ศิษยานุศิษย์เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้น

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) สามารถนำมาประยุกต์ใช้หรือเป็นแนวทางในการบริหารงาน ซึ่งประกอบด้วย 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสังเคราะห์ สามารถอธิบายได้ ดังนี้

3.1 ด้านการปกครอง

การจัดโครงสร้างองค์กรปกครองสงฆ์ไทยปัจจุบัน นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย ซึ่งในการปกครองนั้นควรเป็นไปในรูปแบบของการสร้างวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล โดยไม่ยึดโยงอำนาจไว้ที่ตัวบุคคลเพียงคนเดียว แต่ให้มีการกระจายอำนาจเพื่อให้เกิดความทั่วถึงในการกำกับดูแล ขณะเดียวกันอำนาจที่ได้กระจายไปยังส่วนภูมิภาคนั้น ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่กำกับดูแลของคณะสงฆ์

3.2 ด้านการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา คือ การศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ ในด้านการศาสนศึกษาผู้นำองค์กรสงฆ์ควรเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ มีความสามารถในการสื่อสาร มีการมอบงานตามความรู้ความสามารถ ฯลฯ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาตามระดับชั้นในระดับการทำงานด้านศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ว่า บุคคลใดมีความรู้ความสามารถระดับใด เพื่อที่จะมอบงานให้แก่บุคคลนั้นไปทำการแบ่งเบาภาระของคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ตลอดจนการยกระดับมาตรฐานในการทำงานให้สูงขึ้นแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาด้วย

3.3 ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษา นอกสถานศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใด ๆ ของวัดเป็นโรงเรียน ซึ่งแนวทางของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) เป็นการให้บริการแก่สังคม เช่น การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ และการสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ขณะเดียวกัน สมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้ส่งเสริมให้มีการจัดหาทุนเพื่อสนับสนุนการศึกษา โดยมีการมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์เป็นอีกวิธีหนึ่งที่สร้างแรงบันดาลใจแก่นักเรียน นักศึกษา

3.4 ด้านการเผยแผ่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาลการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การนำหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ขยายวงกว้างออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ สำหรับรูปแบบการเผยแผ่ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) มีลักษณะดำเนินการตามหลักการเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย

ได้แก่ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด การเผยแผ่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์สภาพสังคมปัจจุบัน การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงาน หรือเป็นสถานศึกษาเป็นประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือหมู่บ้านใกล้เคียง

3.5 ด้านสาธารณูปการ

สาธารณูปการคือ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานสงฆ์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นผู้มิวี่วิสัยทัศน์ทางด้านสาธารณูปการได้เล็งเห็นความสำคัญการพัฒนาวัด หรือการจัดการสาธารณูปการว่า ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการมีวัด กล่าวคือ การพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่ หรือการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อกิจการของวัดในด้านอื่น ๆ เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม

3.6 ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ คือการดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ของหน่วยงานหรือบุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือกิจการของรัฐ หรือของเอกชน โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้กำหนดนโยบายการส่งเสริมสาธารณะประโยชน์ เพื่อสงเคราะห์ประชาชนและพระภิกษุสามเณรที่ได้รับความเดือดร้อน โดยจัดให้มีโครงการทุนวัดช่วยวัด โครงการบำรุงโรงพยาบาลสงฆ์ โครงการส่งเงินสมทบมูลนิธิสายใจไทย เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลคณะสงฆ์ด้วยกัน และแก่สังคมโดยส่วนรวม

อภิปรายผล

1. ภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า ภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตก เป็นพฤติกรรมคุณลักษณะ ความสามารถที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่น ที่สามารถชักนำกระตุ้นให้คนอื่นหรือกลุ่มอื่นมีความเต็มใจปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้นำได้สำเร็จ สอดคล้องกับผลงานทางวิชาการของ กวี วงศ์พุ่ม ว่าผู้นำนั้นเปรียบเสมือนผู้ที่เป็นศูนย์กลาง เปรียบได้ดั่งกับแกนของกลุ่มที่มีโอกาสในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าคนอื่น ๆ ในกลุ่ม อีกทั้งยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มค่อนข้างสูงอีกด้วย ส่วนภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ บุคคลที่มีคุณลักษณะด้านจักขุมา คือ เป็นผู้มิวี่วิสัยทัศน์ ด้านวิรุโร คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน และด้านนิสสยสัมปนโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี (กวี วงศ์พุ่ม, 2545) มีความเชื่อมโยงกับผลงานของพระบัณฑิต ญาณธีโร โดยศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ พบว่า ภาวะผู้นำจะต้องประกอบไปด้วยการมิวี่วิสัยทัศน์และความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตาม

ได้เป็นอย่างดี อันเป็นศิลปะประการสำคัญอย่างหนึ่งสำคัญสำหรับการนำกลุ่ม หรือองค์การ ไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (พระบัณฑิต ญาณธีโร (สุธีระตฤชณา), 2552)

2. ภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไทย (9 ข้อ) พบว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) มีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่จำแนก ได้ 9 ประการ คือ

2.1 การมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์นั้นปรากฏอย่างเด่นชัด ในงานด้านการปกครอง สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้วางระบบการปกครองโดยให้มีการกระจาย อำนาจจากบนไปสู่ส่วนล่าง เพื่อให้เกิดความคล่องตัว ความรวดเร็วในการดำเนินงานต่าง ๆ

2.2 การยิ้มแย้ม และการกล่าวทักทาย จัดว่าเป็นผู้ที่มีจริยาวัตรงดงาม ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ กล่าวทักทายผู้อื่น ไม่วางตนเหนือกว่าผู้อื่น และเป็นผู้มีจิต เมตตากรุณา

2.3 ความอดทน ทรงเป็นผู้ที่มีความอดทน มีขันติบารมีต่อปัญหาอุปสรรค ต่าง ๆ ที่ได้ประสบ ทรงปฏิบัติงานที่ยากลำบาก และดำเนินงานนั้นจนประสบผลสำเร็จ

2.4 การทำงานรวดเร็ว การตัดสินใจเร็ว สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ใช้รูปแบบการทำงานที่รวดเร็ว และมีการตัดสินใจที่รวดเร็ว ทำให้ไม่มีงานที่ตกค้าง ให้ต้องติดตาม ซึ่งเกิดจากการวางแผนการใช้ทรัพยากรบุคคลให้ถูกตามความสามารถและ ถูกตามลักษณะของงาน จึงเป็นส่วนที่ช่วยให้งานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2.5 การมีมาตรฐานในงานที่ทำสูง จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีมาตรฐานในตัวเองและ ในงานที่สูงมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียนรู้ ซึ่งสอบเปรียญธรรม 3 ประโยค ถึงเปรียญธรรม 9 ประโยค โดยไม่ตก

2.6 ความกตัญญูรู้คุณ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อความกตัญญูกตเวที เป็นสิ่งสูงสุด ซึ่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ก็เช่นกันโดยจะมีความกตัญญูกตเวที ต่อผู้มีพระคุณที่ให้ความเมตตาความปรารถนาดี

2.7 ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นตัวอย่างที่ดีของบุคคลที่มีความอ่อนน้อมถ่อม ตน จัดว่าเป็นผู้ที่มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

2.8 ความจำเป็นเลิศ ทั้งนี้ได้พิจารณาจากการสอบเปรียญธรรม และการจดจำชื่อของบุคคลต่าง ๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นญาติของสามเณร และชื่อพระสังฆาธิการใน ต่างจังหวัดได้

2.9 ความกล้าหาญ เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญที่ปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต เป็นปกติ ความกล้าหาญแสดงออกทางกาย วาจา และความคิด ไม่คิดกลัวต่อเหตุการณ์ที่มุ่งร้ายต่อ พุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นที่พักพิงทางใจให้แก่ศิษยานุศิษย์เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้น

โดยผลที่ได้จากการศึกษาดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับผลงานทางวิชาการของพระมหาสุริยา ฐิตเมธี (รักษาเมือง) ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์ ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์: ศึกษากรณีเฉพาะพระราชนันทมุนี (สำรวย อาภากร) โดยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติภาวะผู้นำ เนื่องจากผู้นำเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในหน่วยงานสูง มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานให้ไปสู่ความสำเร็จ ประการนี้ จะเกี่ยวข้องกับความสามารถของผู้นำในการตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิก การสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกให้เต็มใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์อย่างเต็มที่ พึงพอใจ และยินดีร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานภายใต้อำนาจหน้าที่ของหน่วยงาน หรือที่ได้รับมอบหมาย เป็นต้น (พระมหาสุริยา ฐิตเมธี (รักษาเมือง), 2552)

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

3.1 ด้านการปกครอง พบว่า ควรยึดถือแนวทางการปกครองด้วยการสร้างวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล มุ่งเน้นการกระจายอำนาจเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลอย่างทั่วถึง มิใช่เพียงการกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้เพียงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เชื่อมโยงกับแนวความคิดของ สุวิน สุขสมกิจ พบว่า ผู้นำมีอำนาจหน้าที่ที่เกิดจากผลที่เกิดขึ้นจากความรับผิดชอบ อันเป็นสิทธิในการบังคับบัญชาพึงมีของผู้นำเพื่อทำหน้าที่เป็นหัวหน้า หรือผู้บังคับบัญชาของหน่วยงาน ซึ่งสถาบันทางการบริหารจะมีการระบุไว้แก่ผู้บังคับบัญชาทุกตำแหน่งตามลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชาเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของแต่ละหน่วย หรือสายงาน อันนำไปสู่อำนาจในการควบคุม สั่งการ ตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานเพื่อนำไปสู่การบรรลุจุดประสงค์ที่มีร่วมกันของสมาชิกในหน่วยงาน (สุวิน สุขสมกิจ, 2523) นอกจากนี้ ผลงานของสุพานี สฤกษ์วานิช ยังพบว่า การเป็นผู้นำที่อันทำหน้าที่ในการปกครองนั้นนอกจากจะเป็นผู้ที่มีอิทธิเหนือกลุ่มแล้วจะต้องมีลักษณะเด่นด้านการมีวิสัยทัศน์และค่านิยมที่เหมาะสมอีกด้วยเพราะการมีวิสัยทัศน์อย่างเหมาะสมจะส่งผลให้ผู้นำได้รับการยอมรับและการสนับสนุนจากสมาชิก และประการนี้มีความสำคัญเนื่องจากผู้นำคือจุดเริ่มต้นและจุดจบขององค์การและการอยู่รอดขององค์การ (สุพานี สฤกษ์วานิช, 2549)

3.2 ด้านการศาสนศึกษา คือ การให้ความสำคัญสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่อาศัยในสังกัด ได้รับการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะตามที่มีมหาเถรสมาคมกำหนดไว้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของนพรัตน์ พัฒนธัญญา โดย พบว่า แม้การเป็นผู้จะต้องประกอบไปด้วยทักษะอันเกี่ยวข้องกับปัญญาที่สามารถเสริมสร้างการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลแล้ว เนื่องด้วยการปฏิบัติงานจะต้องเกิดจากการดำเนินร่วมกันของกลุ่มคน ฉะนั้น ผู้นำจะต้องให้ความสำคัญในการบูรณาการ

การวางนโยบายอันเกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรอย่างมีคุณภาพสอดคล้องกับผลลัพธ์ที่หน่วยงานนั้นต้องการบรรลุ กล่าวคือ ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพจะสามารถนำหน่วยงานไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีคุณภาพนั่นเอง (นพรัตน์ พัฒนธัญญา, 2551)

3.3 ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ การส่งเสริมให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสมีการจัดหาทุนเพื่อสนับสนุนการศึกษา สอดคล้องกับผลงานทางวิชาการของ พระพนัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์) ที่ได้พยายามถึงคุณสมบัติของผู้นำที่ดีไว้ว่าจะต้องเป็นผู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคน และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพทั้งสองด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจและด้านความสามารถ กล่าวคือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ตามแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยที่มุ่งเน้นให้การสนับสนุนด้านการศึกษา การจัดหาทุนเพื่อการศึกษาคือแนวทางสำคัญในการพัฒนาคนและระบบงานที่มีคุณภาพ เพราะระบบงานที่มีคุณภาพย่อมเกิดจากการพัฒนาจากบุคคลที่มีคุณภาพอันเกิดจากการได้รับการพัฒนาเป็นต้น (พระพนัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์), 2551)

3.4 ด้านการเผยแผ่ คือ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรที่ทำหน้าที่ในด้านการเผยแผ่ และควรดำเนินการเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทยด้วยความร่วมมือของฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชน สอดคล้องกับแนวคิดของ กิติ ตยัคคานนท์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของการเป็นผู้นำ เกี่ยวข้องกับศิลปะความสามารถของผู้นำในการจูงใจหรือมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ อย่าง สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งการเผยแผ่คือการปฏิบัติงานในการนำสารไปสู่ผู้รับสารอันจำต้องใช้ทักษะของบุคคลในการสร้างแรงจูงใจ การสร้างความร่วมมือของฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้เกิดขึ้นเพื่อให้ได้รับการยอมรับและเห็นพ้องต้องกัน กล่าวสรุปได้ว่า การเผยแผ่นั้นตัวบุคคลจะต้องมีทักษะในการโน้มน้าวใจ สร้างความคิดเห็นร่วมกัน และการยอมรับให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มเป้าหมายได้ (กิติ ตยัคคานนท์, 2543)

3.5 ด้านสาธารณูปการ คือ ควรส่งเสริมให้เจ้าอาวาสอนุรักษ์โบราณสถาน และพัฒนาพื้นที่โดยรอบให้สะอาด วัดต้องเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้วัดมีบทบาทต่อชุมชนหรือสังคมที่วัดตั้งอยู่ ในการที่จะทำให้ชุมชนหรือสังคมใช้วัดเป็นฐานรองรับการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เชื่อมโยงกับแนวคิดของ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺเฑ) ว่า ด้านการสาธารณูปการเป็นการกระทำบางประการอันเป็นกิจเฉพาะของเจ้าอาวาสต้องปฏิบัติ จัดการตามแบบแผนของคณะสงฆ์ในการจัดการสาธารณูปโภค เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัด อาคาร สถานที่ และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่วัดเอื้ออำนวยความสะดวกแก่ภารกิจของเจ้าอาวาสด้านการพัฒนาต่าง ๆ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอพระธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺเฑ), 2540)

3.6 ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ คือ ควรกำหนดนโยบายการส่งเสริมสาธารณสุขประโยชน์ เพื่อสังเคราะห์ประชาชนและพระภิกษุสามเณรที่ได้รับความเดือดร้อน และคณะสงฆ์ต้องเข้าไปช่วยเหลือเต็มกำลังความสามารถ สอดคล้องกับบุญศรี พานะจิตต์ กล่าวว่า การสาธารณสุขสงเคราะห์ คือ บทบาทของพระสงฆ์ในการให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมพัฒนาชุมชน เนื่องจากพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางระหว่างผู้มีฐานะและผู้ที่ยากจน ฉะนั้น การสาธารณสุขสงเคราะห์ก็คือการนำปัจจัยที่ได้รับจากการบริจาคมาสู่การช่วยเหลือ สงเคราะห์ แก่ชุมชน หรือกลุ่มที่สมควรได้รับการช่วยเหลือนั่นเอง (บุญศรี พานะจิตต์, 2545)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การศึกษาทำให้ทราบว่าภาวะผู้นำตามแนวคิดของทฤษฎีตะวันตกมีลักษณะการชักนำที่สร้างอิทธิพลต่อการปฏิบัติตามอย่างสมัครใจถึงความประสงค์ของผู้นำ และลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาก็จะต้องประกอบไปด้วยการมองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ ชำนาญงาน เป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยตามภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) จะต้องให้ความสำคัญกับความจำเป็นเลิศ การอ่อนน้อมถ่อมตน ปฏิบัติงานอย่างรวดเร็ว มาตรฐานการทำงานสูง กตัญญู ตลอดจนมีความกล้าหาญ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวินัยสงเคราะห์ภาวะผู้นำของสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. นโยบายมหาเถรสมาคมควรหนุนเสริมเพื่อการขับเคลื่อนกิจการคณะสงฆ์ไทยเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เพราะจะเป็นหน่วยงานที่สามารถแก้ไขปัญหาของสังคมให้เกิดความสงบสุขได้
2. นโยบายภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณ เพื่อการดำเนินกิจกรรมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติการ

1. ผู้นำองค์กรสงฆ์ควรปรับกลยุทธ์ในเชิงรุก ให้ทันต่อสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน
2. ผู้นำองค์กรสงฆ์ควรพัฒนางานประชาสัมพันธ์ในกลุ่มของเด็กและเยาวชนให้มากขึ้น
3. สำนักงานพระพุทธศาสนาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่น ๆ ควรประสานความร่วมมือในการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึง

เอกสารอ้างอิง

- แสวง อุดมศรี. (2538). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กวี วงศ์พุ่ม. (2545). *ภาวะผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพการบัญชี.
- กิติ ตยัคคานนท์. (2543). *เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: เพลวอักษร.
- นพรัตน์ พัฒนธัญญา. (2551). การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาบุคคลเพื่อความเป็นผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญศรี พานะจิตต์. (2545). *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- พรทิพย์ อัยยิมพันธ์. (2547). Leadership for Organizational Effectiveness. *วารสารการบริหารคน*, 3(24), 65-68.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2540). *เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2538). *จุดเปลี่ยนแห่งชีวิต (มองสังคมไทย)*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระถนัด วฑฒโน (บุตรสวัสดิ์). (2551). การวิเคราะห์คุณสมบัติของผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม 7. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบัณฑิต ญาณธีโร (สุธีระตฤชณา). (2552). ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาธรรมรัต อริยธัมโม. (2543). *การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์สุรวัดน์.
- พระมหาวินัย ปุณญาโณ. (2542). พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงในอดีตและปัจจุบัน. *พุทธจักร*, 53(5), 40-47.

- พระมหาสุริยา ฐิตเมธี (รักษาเมือง). (2552). ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์: ศึกษากรณีเฉพาะพระราชนันทมุนี (สำรวย อากาศโร). ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต). (2529). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: จรุงการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สง่า หล่อสำราญ. (2541). *ตำนานพุทธสาวก*. กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์.
- สุพานี สฤษณ์วานิช. (2549). *พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่: แนวคิดและทฤษฎี*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวิน สุขสมกิจ. (2523). พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ: กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี. ใน *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.